

Puoliksikuljetuilla pitkospoluilla: kohti impivaaralais-ta kirjallisuudenfilosofiaa

Antti Salminen, Jukka Mikkonen ja Joose Järvenkylä: *Kirjallisuus ja filosofia: rinnakkaisuuksia, risteyskiä, ristiriitoja*. Tietolipas 237. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2012. 180 s.

Tamperelaisten kirjallisuudentutkija Antti Salmisen ja filosofien Jukka Mikkola ja Joose Järvenkylä toimittama ja lähestulkoon kokonaan tamperelaisvoimin laadittu monipuolinen artikkelikokoelma *Kirjallisuus ja filosofia: rinnakkaisuuksia, risteyskiä, ristiriitoja* on mitä tervetullein päivitys suomalaisen akateemiseen lukemistoon aiheesta ja oppialasta, joka kirjan johdannon mukaan ”on vakiinnuttanut asemansa monissa yliopistoissa, etenkin Euroopassa ja Yhdysvalloissa” (13). Vaikka Jukka Mikkonen on jo vuonna 2008 julkaissut ansiokkaan bibliografian suomalaisesta kirjallisuudenfilosofiasta,¹ Suomessa voidaan tuskin vielä puhua vakiintuneesta filosofian, saati kirjallisuudentutkimuksen alalajista. Kirja kuitenkin osoittaa, että toisaalta kielifilosofisella, toisaalta hermeneuttis-fenomenologisella perinteellä on paljon sekä annettavaa kirjallisuustieteelle että saatavaa tekstianalyttisilta ja -kriittisiltä metodeilta ja vuorovaikutuksessa kaunokirjallisten tekstien kanssa.

Jukka Mikkosen artikkelilleen asettama tehtävä saattaa aluksi vaikuttaa epäkiitolliselta: kysymys ”filosofisen kau-

nokirjallisuuden tiedollisesta arvosta” näyttäisi ensi lukemalta eräänlaiselta kategoriavirheeltä. Toisaalta Roman Ingardeniin, toisaalta Lamarquen ja Olsenin käsityksiin viitaten artikkelin alkupuolella todetaan, että siinä missä tieteellisen teoksen tarkoitus on välittää tieteellisen tutkimuksen tuloksia, kaunokirjallisen teoksen tehtävä on ilmentää esteettisiä arvoja, ja että siinä missä filosofisten väittämien esittäminen ja perustelu ei ole kaunokirjallisen teoksen tehtävä, esteettisen kokemuksen tarjoaminen ei ole filosofisen teoksen tarkoitus (17–19). Onko tämä työnjako kuitenkin niin itsestään selvä?

Artikkelin alkupuolella esitelty ajatus filosofisen kaunokirjallisuuden ja akateemisen ammattifilosofian yleisöjen erilaisuudesta tuntuisi aikansa eläneeltä. Sanalla sanoen se tuntuisi noudattavan David Humen valistushenkistä näkemystä esseekirjallisuudesta ”kauniimmalle sukupuolelle” suunnattuna didaktisena välimuotona, ”suurlähettiläänä, joka edustaa seurallisuuden valtakunnassa oppineisuuden aluetta”.² Viimeistäänkin saksalaisten romantikkojen ja taidefilosofien 1800-luvun vaihteen kirjoituksista lähtien tämänkaltaisista taiteelle ja kirjallisuudelle tarjotuista ulkoisista, didaktisista tai moraalisisista tarkoituseristä on kuitenkin ollut tapana sanoutua irti. Artikkelit eteneekin esittelemissään näkemyksissä kohti modernimpia ja ehkäpä kirjallisuuden rakastajan näkökulmasta helpommin hyväksyttäviä käsityksiä kirjallisuuden ja filosofian monipolvisista suhteista.

Itse näkisin hedelmällisimpänä lähestymistapana nimenomaan kirjallisuuden ja filosofian omaleimaisuuden ja erojen korostamisen suhteessa yhteisiin pyrkimyksiin, ”samaan päämäärään pyrkivinä ajattelun erillisinä ja olennaisesti yhteen sovittamattomina muotoina” (24). Kirjallisuuden ja filosofian suhde tematisoimiinsa asioihin ei ole hierarkkinen palvelussuhde, vaan toisiinsa palautumattomalla tavalla toistan täydentävä suhteiden suhde.

Martin Heidegger on epäeuklidista geometriaa mukaillen todennut runouden ja ajattelun olevan paralleleja, jotka kohtaavat äärettömydessä.

”Mutta entä jos runoutta ja filosofiaa ei ajateltaisi toistensa täydennyksinä vaan eloisina nimenomaan kriittisen etäisyytensä ja hankauksen ansiosta?” (111.) Näin kysyy Antti Salminen artikkelissaan, joka tarkastelee erästä 1900-luvun epäilemättä legendaarisimmista – ja, kuten hänen artikkelinsa osoittaa, monessakin mielessä *myyttisimmistä* – kohtaamisista runoilijan ja filosofin välillä, Paul Celanin ja Martin Heideggerin kohtaamista. Paralleelien kohtaaminen etäisyydessä onkin osuva kuvaus runouden ja filosofian suhteesta yhteiseen päämäärään tai kohteeseen (muotoiltakoon se näin: kieli/oleminen), mutta näiden paralleelien välillä ei vallitse ainoastaan sopuisa ja kunnioittava etäisyys, vaan myös ikään kuin sähköinen hankaus tai kvasi-dialektinen, kriittinen varaus ja epäily, joka jännittää ne erilleen. Tälle suhteelle, joka pitää molemmat paralleelit liikkees-

sä, voisi hyvinkin antaa nimen, joka on myös yhdellä Salmisen artikkelin luvulla, ”Ratkeamaton ristiriita”. Voisi myös todeta, että juuri ”merkityksen elävässä ristiriidassa” (114–115) nämä leikkaavat toisiaan: yhteinen etäisyys on molemmille paralleeleille myös sisäinen, oma etäisyys, ratkeamattoman ja aporioiden alue, jotain sellaista kuin ovat myös ”puoliksi-/kuljetut pitkos-/polut vuoristorämeellä” (108) – polut, jotka jäävät aina puolitiiehen, mikä ei ole sen enempää hyvä kuin pahakaan asia.

Kirja sisältää toimittajien johdannon lisäksi kaksi muutakin yhteistyön hedelmää. Ensimmäinen näistä on Maria Valkaman ja Antti Salmisen mitä myönteisimmässä mielessä kunnianhimoinen yritys aiheesta ”Käännöksen, katkos ja negaatio Hölderlinin ja Hegelin ajattelussa”. Yritys on niin kunnianhimoinen, että se saa lukijan pidättelemään hengitystään – ja lopulta huokaisemaan helpotuksesta ja kunnioituksesta, sillä yritys onnistuu odottamattomankin komeasti. ”Samoin kuin Hegelin *Phänomenologie des Geistes* -teoksen absoluuttisella hengellä myös Hölderlinin ihmisen tulkinnan tehtävä on olemassa olevan välittyneisyys ja negatiivisuus: yhtäältä on tulkittava ajan merkkejä, toisaalta sitä kautta tunnistettava aina jo ajassa annettu läsnäolo oikein, juurruttava aikaan käänteentekevänä ’oikeana hetkenä’, *kairoksena*.” (54.)

Ilmari Kortelaisen ja Sami Simolan yhdessä laatima luku ”Tekstin maailma ja *Alamaailma*” sovitaa Paul Ricoeurin versiota hermeneuttisen kehän ideasta

Don DeLillon romaanin tulkintaan. Erityisen ilahduttavaa artikkelissa on, ettei kysymys ole suinkaan ennalta valitun sabluunan soveltamisesta kirjalliseen teokseen, vaan kirjallinen teos tunnustetaan teoreettisen mallin haastajaksi. Sanaa ”soveltaminen” käytetäänkin artikkelissa toisin kuin silloin, kun puhutaan yksipuolisesti teorian soveltamisesta käytäntöön. Hermeneutiikkaa ”opitaan vain perehtymällä teksteihin sinnikkäästi” ja vuorovaikutuksessa, jossa lukija soveltaa kuvitteellista tekstin maailmaa omaan maailmaansa ja aiempaan ymmärrykseen (64–65). Ei pelkästään hermeneuttinen teoria, vaan lukijan esiyymmärrys ja elämisaailma tulevat haastetuiksi tässä soveltavassa vuorovaikutuksessa.

Joose Järvenkylä esittää mielenkiintoisen luennan ”Myöhäis-Wittgensteinin murretusta tyylistä”, rivotusta kirjoituksesta joka palvelee ”tapausten metodia” (79). Ehkäpä ei ole sattumaa, että suuri Wittgenstein-spesialistimme, akateemikko G. H. von Wright arvosti myös Tolstoita, jonka *alter ego* Konstantin Levin veljensä Sergein mukaan rapsoodiseen tapaan ”lakkaamatta hyppelee uusiin asioihin ja ilman mitään yhteyttä esittelee uusia todisteita” ja tuntuu uskovan pikemminkin yksittäistapauksiin kuin yleispäteviin totuuksiin, siinä missä myöhäisen Wittgensteinin tyyliä toisinaan luonnehtii ”*kiivaasti aiheesta toiseen hyppelevyys*” (78)?

”Voinko lukijana kohdata tekstistä sen luojan?” kysyy Kuisma Korhonen artikkelissaan ”Genet, Hegel, Derrida –

tekstuaalisen kohtaamisen voitto absoluuttisesta tiedosta” (103). Miksipä en voisi, ainakin jos ajatellaan derridalaisittain ”yleistettyä tekstiä” ja tunnustetaan, ettei kirjoitettu teksti ole yhtään sen enempää eikä yhtään sen vähempää ”materiaalista” kuin jokainen puhuttu sana, huokaus ja silmänisku, kosketus ja tuoksu. Toisaalta kaiken tuon tuolla puolen voi olla jotakin sellaista mistä Genet käyttää nimeä ”läpinäkymätön ydin” eli ”jotain kaikille yhteistä ja silti määrittelemätöntä” (97), *singulaarisuus* itse. Saattaa tuntua yllättävältä, että tämän ”kaikille yhteisen ja silti määrittelemättömän” arvoitus on yhtä vanha kuin filosofia itse, eikä filosofian näkökulma ole välttämättä ”hitaasti mutta vääjäämättä vaihtunut yksittäisistä objekteista ja niiden identiteeteistä kohti suhteita, yhteyksiä ja kohtaamisia” (88), vaan metafysiikkaa on alun alkaenkin luonnehtinut nimenomaan suhteellisuus, suhteiden suhde, kreikaksi *analogia*.

Itse asiassa jokainen yksittäinen oleva, jokainen ”jokin tämä”, on Aristoteleen ontologiassa juuri esikategorisen ”läpinäkymättömän ytimensä” kautta *suhteessa* kaikkeen muuhun ja viime kädessä *johonkin yhteen*, joka liikuttaa kaikkea muuta ”rakastetun lailla”. Rakkaus tai halu (*eros, orexis*) pyörittää maailmaa ja tuon ”läpinäkymättömän ytimen” tavoittaminen suhteessa *toiseen* on juuri ”sanotun poissanomista”, sillä ainutkertainen, ainutlaatuinen yksilö on viime kädessä kaikkien määreidensä tuolla puolen, puhdasta *pysyvää läsnä-*

oloa, mutta käsitteellisesti, diskursiivisesti tavoittamattomissa, ”lännäolevan tuolla puolen” eli juuri *se mitä jäi jäljelle*. Sanominen on suuntautumista sitä kohti, mikä ei koskaan pelkisty sanotuksi, vaan ”liikuttaa rakastetun lailla”; Ateena ja Jerusalem sanovat molemmat omalla tavallaan tämän ”sanomisen eettisen halun, valmiuden kohdata Toinen sen tuntemattomassa toiseudessa” (102).

Sami Sjöbergin aihe saattaisi tuntua lähtökohtaisesti mahdottomalta: tyhjä kirja tai hyvinkin konkreettisesti (voisiko tässä edes sanoa *kirjaimellisesti*?) mielessä *valkoinen romaani* tuntuisi käsitteellisenä paradoksina hyllikvään mielekästä teoreettista käsittelyä. Sjöberg onnistuu kuitenkin johdattamaan lukijansa erittäin kiinnostaviin pohdintoihin erityisesti Isidore Isoun tyhjän sivun poetiikan mystisistä ja kabbalistisista ulottuvuuksista.

Samalla tämä pohdinta saattaisi antaa aihetta pieneen kriittiseen kysymykseen. Onko tyhjän sivun kohdalla enää kyse ”tyhjän representaatiosta”, jos otamme riittävän vakavasti ajatuksen messiaanisesta ”valkoisesta kirjoituksesta” eräänlaisena hermeneuttisena raja-arvona, ymmärtämisen absoluuttisena tulevaisuutena: ”jonain päivänä jumala paljastaa valkoisen tekstin ja jokainen tulee olemaan jumala” (126)? Voidaanko enää puhua ”tyhjän representaatiosta”, jos otamme riittävän vakavasti ajatuksen juutalaisista Kirjan kansana, jonka mustalla tulella valkoiselle tulelle kirjoitettu Toora ei ole ”vain vertauskuvallinen jumalan sana” vaan ”kirjaimellisesti jumalan substans-

sia” (123–124)?

Jos kirjakääröjen pergamentti tai kirjan valkoinen paperi – tai aineellinen todellisuus kaikkienensa – on *jumalan ihoa* ja *kirjaimellisesti* jumalan ääretöntä substanssia, emme kenties enää voi puhua tyhjästä sivusta tyhjän representaationa. Valkoinen pinta ei niinkään *edusta* vaan *on*, tai jos *edustaakin*, niin pikemminkin esimerkkitapauksena tai osana, joka *edustaa* kokonaisuutta johon se kuuluu, kuin vaikkapa ei-aistimellisen viittauskohteen aistimellisena kuvittajana. Tämä ei ole pelkkää sävyeroista saivartelua, vaan kysymys kohdistuu olennaisiin eroihin kristillisen ja juutalaisen tulkinta- ja todellisuuskäsityksen perusmuotojen välillä. Kyse on myös länsimaisen metafysiikan peruserotteluista, aistimellisen ja yliaistillisen, immanenssin ja transsensusin eroista.

Heikki Kovalainen esittää kiehtovan ja syvällisen näkemyksen Robert Musilin *Mies vailla ominaisuuksia* -romaanissa hahmotellusta ei-normatiivisesta tai lopultakin pikemminkin hypernormatiivisesta ”toisenlaisesta etiikasta” ja sen suhteesta Emersonin ja Nietzschen ”esseistiseen etiikkaan”.

Jenni Tyynelä pohtii artikkelissaan ansiokkaasti lukijan tunteita ja fiktion mahdollisia maailmoja. Teoksen taiteellisen arvon nimissä on toisinaan välttämätöntä, että traagisen päähenkilön on kuoltava. Tämä välttämätön uhri osoittaa jo sellaisenaankin, että myötätuntonne romaanihenkilöä kohtaan poikkeava perustavalla tavalla tosimaailman ihmissuhteis-

tamme. Dekonstruktivisempi lähestymistapa voisi kenties kuitenkin vielä haastaa tämän eettis-esteettisen paradoksin kysymällä, eikö niin sanottuun normaaliin suruunkin sisälly narsistinen elementti, joka on huolestuttavalla tavalla sukua normaalin lukijan esteettiselle, katarttiselle elämykselle. Jo mainittu ”*se mitä jäi jäljelle*” kuuluu *aina jo* meidän suhteeseemme toinen toisiimme.

Kirjan päättävä Tere Vadénin essee ”Kolmas Impivaara eli kirjallisuuden ja filosofian välinen kuilu” on kiehtova luonnostelma jollekin sellaiselle, joka ei vielä ole toteutunut: suomalaisen filosofian ja suomalaisen kirjallisuuden väliselle suhteelle tai oikeammin epäsuhtaiselle ”kuilulle”, joka tuijottaa tarkasteliijaansa takaisin näiden kahden välistä, impivaaralaisen metsän uumenista.

¹ Philosophy of literature by Finnish researchers: a bibliography 1968–2008 <<http://filosofia.fi/bibliography/phillit>> (19.2.2013).

² David Hume, ”Esseiden kirjoittamisesta”, suom. Mikko Lehtonen, teoksessa *Mitä on valistus?*, toim. Juha Koivisto et al. (Tampere: Vastapaino, 1995), 3–8, tässä s. 5.

Pajari Räsänen